

Lottning bättre än närhet och kötid för att bryta segregering

Dagens Nyheter den 30 april 2017

I ett skolsystem som tillåter skolval kommer det alltid att finnas skolor med fler sökande än platser. Varje skolvalssystem behöver därför ha ett regelverk som avgör vilka sökande som ska erbjudas plats. I dagsläget säger regelverket att fristående grundskolor kan använda sig av kötid, närhetsprincip och syskonförtur som urvalsgrund. Skolkommissionen föreslår att lottning ska ersätta kötid som möjlig urvalsgrund till friskolor, vilket utlöste en storm av protester. Frågan om urvalsgrunder är knappast avgörande för skolans framtid men den måste hanteras på ett genomtänkt sätt, vilket hittills inte varit fallet.

Det är svårt att förstå varför lottning uppfattas som kontroversiellt; lottning används i skolsystem världen över och betraktas i andra länder som en rättvis och neutral metod att fördela skolplatser. Lottning används för övrigt vid antagningen till högskolan i Sverige när det finns flera sökande med identiska meriter. Vissa fristående skolor lottar redan i dag bland elever med samma kötid.

Fristående skolor ska enligt skollagen vara öppna för alla elever. När regleringen av friskolor och fritt skolval infördes angavs bara allmänna riktlinjer kring vad som skulle styra urvalet. Tjänstemän på Skolverket utarbetade de urvalsprinciper som gäller än i dag och offentligt underlag för vad som motiverade dessa principer saknas. Kötid har kommit att bli den vanligaste urvalsgrunden. Sannolikt kunde ingen i början av 1990-talet föreställa sig att föräldrar skulle vara tvungna att ställa barnen i kö redan på BB för att ha chans att gå på önskad friskola.

Vi vet att det fria skolvalet bidragit till ökad skelsegregation och urval baserat på kötid är sannolikt en bidragande förklaring till detta. Bland skolorna med de socioekonomiskt starkaste eleverna är fristående skolor i dag kraftigt överrepresenterade. Att justera urvalsreglerna är därför önskvärt, inte minst när Skolkommissionen föreslår att skolvalet ska bli obligatoriskt.

Vilka urvalsgrunder är då rimliga? Eftersom elever måste kunna garanteras en plats på en kommunal grundskola nära hemmet är det rimligt med någon form av närhetsprincip för kommunala skolor. Den uppenbara följden är att ett segregerat boende resulterar i segregerade skolor. För att göra det möjligt för kommuner att främja en allsidig elevsammansättning öppnar Skolkommissionen därför för en mindre strikt tolkning av närhetsprincipen än dagens. Kommissionen föreslår även att kommuner ska kunna använda sig av lottning när kommunala högstadieskolor antar nya elever. Friskolor kan ha vitt skilda inriktningar och elever kan inte hänvisas dit. Argumenten för en närhetsprincip är därför betydligt svagare för fristående än för kommunala skolor.

Vilka är då argumenten för kötid? Utifrån skolans uppdrag att utjämna livschanser finns inget som tyder på att kötid har några fördelar, snarast tvärtom. Ju stabilare hemförhållanden en elev har, desto större är sannolikheten att föräldrarna tidigt ställer eleven i kö till populära skolor. Den familj som flyttar eller som efter hand lärt känna barnets behov kan däremot ha minst lika starka motiv för

sitt skolval som den som stått länge i kö. Det finns därför ingen anledning att anta att de elever vars föräldrar av olika skäl haft god framförhållning skulle ha störst nytta av att tilldelas en plats.

Det enda rimliga argumentet för kötid är att det ger förutsebarhet vilket självklart har ett värde. Denna förutsägbarhet gäller dock bara ett fåtal familjer och med obligatoriskt skolval kommer förutsägbarheten att minska ännu mer; när många familjer ställer sig i många köer är det svårt att avgöra hur långa köerna i praktiken är. Förutsägbarhet finns dessutom i och med att alla garanteras en plats på en kommunal skola nära hemmet. Att det finns fördelar med kötid som urvalsgrund för den grupp av familjer som mycket tidigt ställer sina barn i kö är ovedersägligt, men denna fördel för några få bör vägas emot att vissa friskolor i praktiken inte är öppna för alla barn.

Lottning är däremot en neutral urvalsgrund då alla elever som sökt till en fristående grundskola ges samma chans att komma in, oavsett familjebakgrund eller bostadsområde. Lottning kan även kombineras med den typ av skolvalssystem som används i till exempel Botkyrka och Nacka. I dessa system är i dag kötid utslagsgivande bland dem som önskat en viss friskola, men det är en smal sak att istället låta lotten avgöra. Dessutom är det möjligt att behålla syskonförtur i ett system där lottning ersätter kötid som urvalsgrund.

I debatten hävdas nu att förslaget om lottning innebär att det fria skolvalet avskaffas. Vi kan inte se detta som annat än en (medveten?) feltolkning av vad lottning faktiskt innebär. Naturligtvis kommer ingen att kunna lottas in på en skola som man inte sökt till. Inte heller kommer någon att lottas bort från en skola de redan går på.

Syftet med Skolkommissionens förslag om lottning är att med bibehållet skolval uppnå en mer blandad elevsammansättning i landets skolor. Det är inte säkert att lottning får denna effekt, men det är troligt att det kan bidra till en mer blandad elevsammansättning än dagens system. Eftersom dagens skolvalssystem bidragit till ökad segregation är det knappast troligt att obligatoriskt skolval skulle leda till minskad skolsegregation om nuvarande urvalsgrunder behålls.

Även om lottning inte per automatik leder till blandade skolor är det en metod som har bättre förutsättningar att bryta segregering än närhet och kötid och som bör tas på allvar just därför att den är enkel, transparent och ger alla sökande lika möjligheter, oavsett bakgrund. Precis det som de flesta säger sig vilja uppnå med den svenska skolan.

Oavsett urvalsgrunder kommer inget skolvalssystem att kunna garantera alla elever en plats på den skola de helst önskar. Mot bakgrund av detta är vår uppfattning att urvalsprinciperna bör konstrueras utifrån tydligt formulerade syften. Man kan vilja att så många som möjligt får gå på den skola familjen önskar. Man kan vilja att alla ska bo så nära sin skola som möjligt. Man kan vilja ha en allsidig blandning av elever. Partierna tycks vara överens om att man vill ha ett system som tillgodoser alla dessa önskemål. Nästa steg är då att väga dem mot varandra och att utforma urvalsgrunder därefter. När en modell valts bör konsekvenserna utvärderas och modellen ändras om det inte blev som önskat.

Till er som antingen gått i taket eller kanske jublat när ni hör talas om att låta lotten fälla avgörandet är vår uppmaning: om vi ska ha ett system med skolval så måste vi ta frågan om urvalsgrunder på allvar.

Eva Andersson, professor i kulturgeografi, Stockholms universitet

Tommy Andersson, Uppsala universitet, professor i nationalekonomi, Lunds universitet

Nihad Bunar, professor i barn- och ungdomsvetenskap, Stockholms universitet

Anders Böhlmark, docent i nationalekonomi, Stockholms universitet

Karin Edmark, docent i nationalekonomi, Stockholms universitet och IFN

Robert Erikson, professor emeritus i sociologi, Stockholms universitet

Peter Fredriksson, professor i nationalekonomi, Stockholms universitet

Caroline Hall, fil dr i nationalekonomi, Uppsala Center for Labor Studies

Peter Hedström, professor i sociologi, Linköpings universitet

Gabriel Heller Sahlgren, doktorand i nationalekonomi, London School of Economics och IFN

Helena Holmlund, docent i nationalekonomi, Uppsala Center for Labor Studies

Henrik Jordahl, docent i nationalekonomi, programchef vid Institutet för Näringslivsforskning (IFN)

Erica Lindahl, fil. dr. i nationalekonomi, Uppsala universitet

Christian Lundahl, professor i pedagogik, Örebro Universitet

Lisbeth Lundahl, professor i pedagogiskt arbete, Umeå universitet

Bo Malmberg, professor i kulturgeografi, Stockholms universitet

Mikael Palme, docent i utbildningssociologi, Uppsala universitet

Anna Sjögren, docent i nationalekonomi, Uppsala Center for Labor Studies

Jonas Vlachos, professor i nationalekonomi, Stockholms universitet och IFN

Björn Öckert, professor i nationalekonomi, Uppsala universitet.